

درآمدی بر
تاریخ مناسبات سیاسی صفویه با
اسپانیا و پرتغال

مجتبی کمالی - رسول صفی زاده

با دیباچه
دکتر فریدون الهیاری
استاد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان

سرشناسه : کمالی، مجتبی، ۱۳۶۵ -

عنوان و نام پدیدآور : درآمدی بر تاریخ مناسبات سیاسی صفویه با اسپانیا و پرتغال / مجتبی کمالی - رسول صفی‌زاده ؛ با دیباچه فریدون الهیاری.

مشخصات نشر : شیراز: مرجع علم، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۱۴۰ ص.

شابک : ۲۰۰۰۰۰ ریال 978-600-8265-40-5

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

موضوع : ایران -- روابط خارجی -- قرن ۱۰ - ۱۲ ق.

موضوع : Iran -- Foreign relations -- 16 - 18th centuries

موضوع : ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۴۸ ق.

موضوع : Iran -- History -- Safavids, 1502 - 1736

شناسه افزوده : صفی‌زاده، رسول، ۱۳۷۲ -

شناسه افزوده : الهیاری، فریدون، ۱۳۴۷ -، مقدمه‌نویس

رده بندی کنگره : DSR ۱۱۸۱، ۵۴ ۱۲۶۷

رده بندی دیویی : ۵۵/۰۷۱

شماره کتابشناسی ملی : ۵۱۱۶۷۶۶

□□□

درآمدی بر تاریخ مناسبات سیاسی ایران با اسپانیا و پرتغال

مجتبی کمالی - رسول صفی‌زاده

با دیباچه‌ای از دکتر فریدون الهیاری

□□□

نوبت و سال چاپ: اول / ۱۳۹۷ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک ۵-۴۰-۸۲۶۵-۶۰۰-۹۷۸ ISBN

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

این اثر حاصل پایان نامه مؤلف در دانشگاه آزاد اسلامی واحد داراب می‌باشد

□□□

Printed in the Islamic Republic of Iran- Shiraz

حق چاپ محفوظ است.

فهرست مطالب

۶	دیباچه
۸	پیشگفتار نویسندگان
۱۳	فصل نخست: ماهیت نظام صفوی و روابط خارجی ایران
۱۵	مبحث نخست: شکال‌گیری و ظهور صفویه
۱۹	مبحث دوم: نظام اقبال و روابط خارجی عصر صفویه
۳۰	مبحث سوم: تجارت خارجی در دولت صفویه
۳۳	مبحث چهارم: ورود کمپانی‌های اروپایی به ایران
۳۵	فصل دوم: روابط ایران و پرتغال در دوره صفویه
۳۷	مبحث نخست: موقعیت جغرافیایی، تاریخی و سیاسی پرتغال
۳۹	مبحث دوم: روابط ایران و پرتغال در دوره شاه اسماعیل اول
۵۲	مبحث سوم: روابط ایران و پرتغال از مرگ شاه اسماعیل تا قدرت‌گیری شاه عباس اول
۵۸	مبحث چهارم: روابط ایران و پرتغال در دوره شاه عباس اول
۷۷	مبحث پنجم: شاه عباس و اتحاد علیه عثمانی‌ها
۸۳	مبحث ششم: روابط ایران و پرتغال از مرگ شاه عباس اول تا سقوط صفویه
۸۵	فصل سوم: روابط ایران و اسپانیا در دوره صفویه
۸۷	مبحث نخست: موقعیت جغرافیایی، تاریخی و سیاسی اسپانیا
۹۱	مبحث دوم: روابط ایران و اسپانیا قبل از دوره صفویه

۹۷	مبحث سوم: روابط ایران و اسپانیا در دوره صفویه
۱۰۸	مبحث چهارم: نقش و جایگاه دن گارسیا دوسیلوا فیگوئروا در روابط اسپانیا با صفویه
۱۱۲	مبحث پنجم: روابط تجاری ایران و اسپانیا در دوره صفویه
۱۱۴	مبحث ششم: افول روابط اسپانیا و صفویه
۱۲۱	مبحث هفتم: تصرف جزیره بحرین و بندر گمبرون و پایان روابط ایران با اسپانیا
۱۲۵	فصل چهارم: نتیجه گیری
۱۳۳	منابع و مأخذ

پیشگفتار نویسندگان

روابط ایران با کشورهای اروپایی در دوره صفویه تحت تأثیر تغییرات و تحولات بزرگی بود که در اروپا رخ داد؛ به گونه ای که از قرن شانزدهم به بعد توجه اروپاییان به سوی کشورهای شرقی جهان به ویژه ایران معطوف شد. آنها به علت دشمنی ای که با عثمانی داشتند، مایل به برقراری رابطه با ایران شدند، فلذا تدابیر لازم برای برقراری روابط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را با ایران اندیشیدند. در مقابل شاهان صفویه نیز به دلیل نیاز مبرم به اروپاییان، سفرایی به دربارهای آنها فرستاده و استار برقراری روابط در تمام زمینه های سیاسی، تجاری و ... گشتند. شکل گیری دولت صفویه در ایران، هم زمان با تحولات و پیشرفتهای در اروپا و توجه غربیان به شرق جهت تجارت و بازرگانی و این دوره از لحاظ روابط خارجی با دیگر ادوار تاریخ ایران پیش از صفویه متمایز است و در این دوره کشورهای اروپایی به سبب کسب منافع تجاری از یک سو و به دلیل منافع سیاسی (مقابله با عثمانی دشمن مشترک دو طرف) از سوی دیگر، با دربار صفوی رابطه برقرار کردند، که در این میان دو کشور اسپانیا و پرتغال گوی سبقت را از سایرین ربوده بودند و سعی در تحکیم روابط خود با ایران و صیقل دادن آنها داشتند. در این دوره خلیج فارس به عنوان یکی از مراکز حساس دریایی توجه پرتغالی ها (اولین استعمارگر خاور زمین) را به خود جلب کرد، آنها توانستند در آغاز سال های پادشاهی شاه اسماعیل اول بر این شاهراه حیاتی چیرگی یابند. پرتغالی ها تا سالهای پایانی پادشاهی شاه عباس اول همچنان بدون مبارزه در خلیج فارس ماندند. اما به تدریج با نیرو گرفتن دیگر دولتهای اروپایی، پایه های امپراتوری صفوی قدیمی چون اسپانیا و پرتغال رو به سستی نهاد و دولتهای چون فرانسه، هلند و انگلیس جایگزین این دو دولت در ایران شدند. در زمینه روابط روابط ایران و اسپانیا باید عنوان کرد که از سال ۱۶۰۲ تا ۱۶۲۲م هیئت های سیاسی مختلفی بین دو کشور رفت و آمد کردند. که سه هدف مهم را از برقراری روابط با یکدیگر دنبال می کردند: برقراری و گسترش روابط تجاری، تثبیت موقعیت تجاری و اقتصادی در خلیج فارس و حوزه ی اقیانوس هند و اتحاد علیه عثمانی. بر همین اساس شاهد آن بودیم که طی بیست سال چندین هیئت سیاسی برای تحقق این اهداف بین دو کشور رفت و آمد

کردند اما به دلایل مختلفی دو کشور به هم می‌آید اهداف راهبردی خود دست نیافتند و روابط دو کشور به تیرگی گرایید.

دولت صفویه تا زمان شاه عباس اول، بیشتر درگیر بحران‌های داخلی و منازعات مرزی با عثمانی‌ها و ازبکان بود؛ از این رو توجه چندانی به رخدادهایی که روی می‌داد نداشت. با به سلطنت رسیدن شاه عباس اول و حل بحران‌های داخلی و منازعات خارجی، دولت صفوی در صدد برآمد تا مبدأ راه‌های دریایی در خلیج فارس را بدست گیرد تا بدین وسیله نظارت خود را بر تجارت در خلیج فارس استقرار سازد. برای این مهم لازم بود نیروهای پرتغالی به طور کامل از جزیره هرمز حذف شوند.

پرتغالی‌ها پس از ۱۵ سال حضور در خلیج فارس بر اثر شکست از نیروهای مشترک ایران و انگلیس در هرمز سلسله قدرت را در منطقه از دست دادند. بعد از اخراج پرتغالی‌ها از صحنه تجارت خلیج فارس دیگر دولت‌های اروپایی برای تسلط بر خلیج فارس به رقابت پرداختند.

با توجه به این مقدمه، در این اثر تلاش به آن است تا به چگونگی روابط ایران و اسپانیا و پرتغال در دوره صفویه پرداخته شود. در این راستا کتاب حاضر بعد از مقدمه در سه فصل گردآوری شده است. فصل نخست تحت عنوان، «مبیت نظام صفوی و روابط خارجی ایران دارای نگاهی صرفاً تاریخی-سیاسی است. در این فصل نویسنده تلاش را ابتدا برای آماده‌سازی ورود به بحث اصلی تاریخچه شکل‌گیری و ظهور سلسله صفویه را تبیین می‌دارد در ادامه نیز نگاهی به تاریخچه روابط خارجی عصر صفویه به صورت کلی و اعم می‌پردازد و سپس تحت عنوانی به روابط خارجی این کشور با همسایگان، کشورهای خارجی و دولت‌های اروپایی پرداخته می‌شود و از منظری اقتصادی توسعه روابط ایران دوره صفویه را مورد بررسی قرار می‌دهد. در همین راستا در ادامه این فصل نویسندگان به بررسی ورود کمپانی‌های اروپایی به ایران پرداخته و نیم نگاهی به مراحل گسترش آن‌ها داشته است.

در فصل دوم این اثر به مبحث اصلی ورود می‌شود؛ بر همین اساس با عنوان روابط ایران و پرتغال در دوره صفویه تیرگذاری شده است. در مبحث اول به بررسی موقعیت ژئوپلیتیکی و تاریخی پرتغال و سیاست‌های این کشور در قبال سایر کشورها پرداخته شده است. در مبحث دوم که به صورت اخص به بررسی روابط این دو کشور (ایران و پرتغال) در دوره شاه اسماعیل اول

پرداخته شده، روابط تجاری و اقتصادی به عنوان زیربنایی برای توسعه روابط این دو کشور در نظر گرفته شده است. در واقع همان گونه که نمایان است اهمیت ژئوپلیتیکی ایران بلاخص اهمیت دریای عمان و خلیج فارس موجب توسعه ارتباطات ایران و پرتغال را فراهم کرده است. این ارتباطات که در ابتدا در حوزه تجاری خود را نمایان ساخته به سایر ابعاد سرایت کرده است. در این میان جزیره هرمز نقش مهمی برای پرتغالی ها و به ویژه شخص آلبوکرک داشته و به پایگاه اصلی پرتغالی ها بدل شده است. در مبحث سوم این فصل به بررسی روابط ایران و پرتغال از مرگ شاه اسماعیل تا قدرت گیری شاه عباس اول پرداخته شده و در ذیل این مبحث راهبرد تدافعی شاه طهماسب و بی نیازی نسبی از کمک اروپاییان تشریح می شود. اگر در این دوره نگاهی به روابط دیپلماتیک برخی کشورهای اروپایی با ایران داشته باشیم، تصویر به نسبت گویایی از مسئله اتحاد در برابر عثمانی به دست می آید. در این دوره تهدید برتری پرتغالی ها بر آبراه های منتهی به خلیج فارس از سوی امپراتوری عثمانی، مقدمات ارتباطات گسترده شاه طهماسب صفوی و پرتغالی ها را فراهم کرد که در دوران شاه های بعدی صفوی ادامه داشت. در مبحث چهارم این فصل روابط ایران و پرتغال در دوره شاه عباس اول صفوی مورد بررسی قرار گرفته است. شاه عباس تا زمانی که با دولت عثمانی در زد و خورد بود به امید هم دستی اسپانیا بر ضد ترکان و استفاده از قوای دریایی آن کشور علیه رقبای پرتغالی ها در هرمز، راه مسالمت می پیمود و در تجارت ابریشم و سایر محصولات ایران با این کشور همراه بود. اما بعدها شاه عباس به دلیل دخالت ها و اجحافات بیش از حد پرتغالی ها در منطقه، تصمیم گرفت دست پرتغالی ها را از سواحل ایران کوتاه سازد.

در مبحث پنجم این فصل به بررسی اتحاد شاه عباس صفوی با عثمانی ها برای مقابله با خارجی ها پرداخته می شود و سپس روابط ایران و پرتغال از مرگ شاه عباس اول تا سقوط صفویه مورد بررسی قرار می گیرد و ارتباطات پادشاهان مهمی همچون شاه صفی و سایر سلاطین صفوی با پرتغال بررسی می شود. بر همین اساس شاهد آن هستیم که ارتباطات ایران و پرتغال در این دوره با افت و خیزهای همراه بوده و بیشتر تحت تأثیر منافع اقتصادی صورت گرفته است.

فصل سوم و آخرین فصل از فصول اصلی این کتاب به ارتباطات ایران و اسپانیا پرداخته شده است و در ابتدا همانند فصل گذشته موقعیت ژئوپلیتیکی، تاریخی و سیاسی اسپانیا مورد بررسی

قرار گرفته است. سپس روابط ایران و اسپانیا قبل از دوره صفویه بررسی می شود. بعد از این مبحث، به بررسی روابط ایران و اسپانیا در دوره صفویه به صورت کلی پرداخته شده، ولی تقسیم بندی خاصی برای این ارتباطات در نظر نگرفته نشده است که از آن به عنوان فصل جدید در روابط ایران و اسپانیا یاد می شود. در این دوره اسپانیا یکی از مهمترین کشورهای بود که به شدت به دنبال متحدی در شرق می گشت. در این بین اسپانیایی ها دولت صفویه را بهترین گزینه می دانستند. از سوی دیگر ایران نیز شدیداً به کشوری نظیر اسپانیا که دشمن مشترک با عثمانی بود نیاز مبرم داشت. در مبحث چهارم این فصل نقش و جایگاه دن گارسیا دوسیلوا فیگوئروا در روابط اسپانیا با صفویه مورد بررسی قرار می گیرد. این سفیر نقش مهمی در تحولات دیپلماتیک دو ابرقدرت زمانه، یکه دیگر داشته است. در مبحث پنجم نیز با رویکردی اقتصادی روابط تجاری ایران و اسپانیا در دوره صفویه مورد بررسی قرار می گیرد. در واقع همانگونه که در مورد پر فعال اقتصاد و روابط تجاری این ارتباطات دیپلماتیک بود این مهم در مورد روابط ایران و اسپانیا در دوران صفویه هم نیز صادق است. اکثر ارتباطات ایران و اسپانیا حول محور روابط تجاری و اقتصادی بوده است؛ این امر طول عمر حدان نداشته بر همین اساس در مبحث ششم این فصل به افول روابط این دو کشور پرداخته می شود که در پایان نیز نویسنده از صرف جزیره بحرین و بندرگمبرون به عنوان پایان روابط ایران با اسپانیا یاد می کند. در فصل آخر نیز به نتیجه گیری این مباحث پرداخته شده است.

در نهایت نویسندگان این کتاب امید آن را دارند کتاب مزبور بتواند برای کسی جدید را در وادی علم بگشاید و مورد استفاده دانشجویان، پژوهشگران و دوست داران علم دانش قرار بگیرد. و پاسخگوی نیازهای آموزشی و پژوهشی آن ها باشد. بر همین اساس از اساتید، صاحب نظران و پژوهشگران تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و ارائه پیشنهادهای اصلاحی خود ما را یاری دهند. علاوه بر این لازم می دانیم از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر فریدون الهیاری بابت راهنمایی ها و نگارش دیباچه ای بر کتاب حاضر و دانشگاه آزاد واحد داراب به جهت همکاری جهت چاپ این اثر تقدیر و تشکر نمائیم.

مجتبی کمالی - رسول صفی زاده